

Oblicza ubóstwa i wykluczenia społecznego w wybranych krajach europejskich

Zmienia życie. Otwiera umysły.

Publikacja sfinansowana z funduszy Komisji Europejskiej w ramach programu Erasmus+. Ta publikacja została zrealizowana przy wsparciu finansowym Komisji Europejskiej. Publikacja odzwierciedla jedynie stanowisko jej autora i Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za umieszczoną w niej zawartość merytoryczną

Autor: Elżbieta Szczygieł

Recenzent: prof. zw. dr hab. inż. Leszek Woźniak, Politechnika Rzeszowska

Opracowanie redakcyjne i korekta: Monika Hadam

Zdjęcie na okładce: ptrabattoni (pixabay.com) Licencja CC0 Public Domain

Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International

Wydawnictwo Stowarzyszenie „Centrum Wspierania Edukacji i Przedsiębiorczości”
ul. K. Hoffmanowej 19
35-016 Rzeszów
www.cwep.eu
office@cwep.eu

Rzeszów 2015

Ubóstwo i wykluczenie społeczne są szeroko komentowanymi problemami, z którymi borykają się kraje zarówno rozwijające się, jak i te uważane za wysoko rozwinięte. Należy zatem z zadowoleniem przyjąć podejmowane działania na rzecz walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym, które pojawiają się przy różnych okazjach. Jednym z nich jest projekt **„TAP – Razem Przeciw Ubóstwu”**, realizowany w partnerstwie sześciu krajów europejskich przez instytucje z Estonii, Hiszpanii, Holandii, Polski, Rumunii i Włoch. Koordynatorem projektu jest polskie stowarzyszenie „Centrum Wspierania Edukacji i Przedsiębiorczości” z Rzeszowa, które od wielu lat zajmuje się tematyką społeczną i w tym obszarze realizuje wiele projektów, dotyczących m.in. przeciwdziałania bezdomności dzieci. W ramach realizacji projektu „TAP”, planowane jest powstanie dwóch publikacji poświęconych opisowi zagadnień ubóstwa i wykluczenia społecznego w krajach projektu oraz opisowi istniejących modeli zabezpieczenia społecznego.

Badanie ubóstwa i wykluczenia społecznego

Głównym problemem badawczym, decydującym o rozpoczęciu procedury badawczej był brak aktualnej i pogłębionej wiedzy na temat charakterystyk ekonomicznych i społecznych ubóstwa i wykluczenia społecznego, tj. jego przyczyn, przebiegu oraz mechanizmów wychodzenia w wybranych krajach Unii Europejskiej (tj. Estonii, Hiszpanii, Holandii, Polski, Rumunii oraz Włoch). Głównym celem badawczym było uzyskanie pogłębionej i aktualnej wiedzy na temat ekonomicznych i społecznych aspektów przyczyn i charakterystyk ubóstwa oraz wykluczenia społecznego wśród grup najbardziej narażonych na nie, a także mechanizmów wychodzenia z tych zagrożeń oraz barier z tym związanych. Jako narzędzie do przeprowadzenia badań wykorzystany został kwestionariusz wywiadu pogłębionego z elementami kwestionariusza ankietowego.

Prezentacja wyników badań wśród osób dotkniętych ubóstwem i wykluczeniem społecznym oraz osób zagrożonych tymi problemami

Badania nad ubóstwem i wykluczeniem społecznym zostały przeprowadzone we wszystkich sześciu krajach biorących udział w projekcie w okresie od 1 listopada 2014 r. do 31 marca 2015 r. Do badań tych został wykorzystany kwestionariusz wywiadu pogłębionego wraz z częścią ankietową. Łączna liczba wywiadów wyniosła 90, co dawało po 15 w każdym kraju. O zakwalifikowaniu się do wywiadu decydowało spełnienie przynajmniej jednej przesłanki ze wskazanych, tj.: osoby te były bezrobotne; posiadały niski poziom kwalifikacji lub wykształcenia; samotnie wychowywały dzieci; były głową rodziny wielodzietnej lub też były członkami gospodarstwa domowego

o niskich dochodach, które uprawniały do skorzystania ze świadczeń społecznych. Analizując dane metrykalne, spośród 90 uczestników wywiadów największy odsetek stanowiły osoby zamieszkujące miasta o liczbie mieszkańców od 100 tys. do 500 tys. (Tabela 1).

Tabela 1. Struktura respondentów ze względu na miejsce zamieszkania

Miejsce zamieszkania	Liczebność	Procent
miasto*	7	7,8
do 20 tys.	1	1,1
20 tys. - 50 tys.	3	3,3
50 tys. - 100 tys.	9	10
100 tys. - 500 tys.	40	44,4
pow. 500 tys.	19	21,1
wieś	11	12,2

(*) w niektórych ankietach respondenci zadeklarowali jedynie zamieszkanie w mieście bez podawania wielkości tego ośrodka

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Większość respondentów stanowiły kobiety, których było 61 (prawie 68% wszystkich uczestniczących w wywiadach). W badaniu uczestniczyło 29 mężczyzn. Jednym z czynników decydujących o zakwalifikowaniu do grupy docelowej badanego był status osoby bezrobotnej. Spośród biorących udział w badaniu aż 61 osób pozostawało bez pracy, podczas gdy 29 deklarowało posiadanie zatrudnienia. Spośród respondentów uczestniczących w wywiadach, co czwarty nie miał ukończonego wykształcenia podstawowego (Tabela 2). Łącznie, respondenci który legitymowali się maksymalnie niższym średnim wykształceniem, stanowili ponad 54% wszystkich uczestniczących w badaniu.

Tabela 2. Struktura respondentów ze względu na wykształcenie

Wykształcenie	Liczebność	Procent
wyższe	24	26,7
policealne	10	11,1
średnie*:	11	12,2
zawodowe	8	8,9
ogólne	4	4,4
zasadnicze zawodowe	8	8,9
gimnazjalne	15	16,7
podstawowe	10	11,1
nieukończone podstawowe	24	26,7

(*) w niektórych ankietach respondenci zadeklarowali jedynie wykształcenie średnie bez podawania typu wykształcenia

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Kolejnym czynnikiem decydującym o wyższym ryzyku ubóstwa lub wykluczenia społecznego, a tym samym o przynależności do grupy docelowej była określona struktura osobowa gospodarstwa domowego. Osoby samotnie wychowujące dzieci lub te, które tworzyły rodziny wielodzietne (z trójką lub większą liczbą dzieci), stanowiły prawie 1/3 wszystkich uczestników badania (Tabela 3).

Tabela 3. Struktura respondentów ze względu na skład osobowy gospodarstwa domowego

Skład osobowy gospodarstwa domowego	Liczebność	Procent
osoba samotna	36	40
małżeństwo/ związek bez dzieci	10	11,1
małżeństwo/ związek z dziećmi:		
z 1 dzieckiem	12	13,3
z 2 dzieci	5	5,6
z 3 i więcej dzieci	10	11,1
rodzic samotnie wychowujący dzieci	17	18,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Ostatnim czynnikiem decydującym o zakwalifikowaniu do grupy docelowej było osiągnięcie niskich dochodów. Dochody te na określonym poziomie decydowały o możliwości skorzystania ze świadczeń społecznych. W krajach strefy euro, najliczniejszą grupę stanowili respondenci osiągający łączne dochody w swoich gospodarstwach domowych przedziale między 500 a 1000 EUR miesięcznie. W przypadku deklarowanych dochodów zarówno w Polsce, jak i w Rumunii nie jest

możliwe wskazanie dominanty dochodów ze względu na niską liczebność obserwacji. Ponieważ system odpowiedzi w tym pytaniu pozwalał deklaruować konkretną wartość dochodu miesięcznego przypadającego na całe gospodarstwo lub jedną z trzech ocen werbalnych, nie jest możliwe przedstawienie pełnego rozkładu wartości dochodów. Większość dochodów osiągniętych przez badane gospodarstwa nie pozwalała na zaspokojenie podstawowych potrzeb członków gospodarstwa.

Sytuacja ekonomiczna w opinii badanych

– dane z wywiadów

Sytuacja finansowa osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym oraz ich gospodarstw domowych w Estonii jest wypadkową kilku zasadniczych czynników, wśród których dominujące znaczenie miały przemiany polityczne oraz strukturalne w gospodarce a także obecny kryzys ekonomiczny, w tym zaostrzenie stosunków gospodarczych ze znacznie mocniejszym gospodarczo sąsiadem, jakim jest Federacja Rosyjska.

Nie pracuję ponad 10 lat i nie jestem nigdzie zarejestrowany. Straciłem pracę, kiedy wiele rosyjskojęzycznych gazet w Estonii zostało zamkniętych [...]. Piszę artykuły, ale czasami niewiele na nich zarabiam. Nie otrzymuję finansowego wsparcia od estońskich instytucji [...]. Tylko moja żona pracuje od czasu do czasu jako kucharka i to pomaga nam przeżyć. Również mój ojciec wspiera nas pieniędzmi ze swojej emerytury. Mamy małą altankę sadzimy ziemniaki i jabłka. [Mężczyzna, lat 59]

Załamanie hiszpańskiego rynku pracy odczuwane było przez bardzo szerokie kręgi społeczne. Zarówno młodzi, jak i osoby niewykwalifikowane a także imigranci doświadczyli skutków braku wystarczających i satysfakcjonujących ofert pracy. Spowodowało to konieczność podejmowania wielu prac by móc w ten sposób zarobić na swoje utrzymanie.

Pracowałam wcześniej jako księgowa. Mam prawie 20 lat doświadczenia. Ale tutaj, w Hiszpanii nie mogłam znaleźć takiej pracy, więc zaczęłam jako pomoc domowa... [Kobieta, lat 44]

Byłam kelnerką w restauracji. Mieszkamy u ojca. Nasza sytuacja jest naprawdę ciężka. W Hiszpanii brakuje ofert pracy, płace są niskie i bardzo złe warunki życia. Z emeryturą ojca jakoś wszyscy się trzymamy. [Kobieta, lat 46]

Sytuacja ekonomiczna osób w badanych gospodarstwach domowych w kraju, który został sklasyfikowany jako kraj „bezpieczny” jest w ocenie badanych osób trudna. Brak

pracy, konieczność utrzymywania dorosłych już dzieci, które również nie mogą podjąć pracy zawodowej wydaje się być problemem wspólnym dla wielu gospodardek.

Jest dużo ukrytej biedy, dlatego się tego nie widzi, ale ja to zauważam wokół siebie. Nie ma żadnych ofert pracy, proszę popatrzeć, co dzieje się z moim synem. 29-latek znowu mieszka w domu, w dodatku bez pracy [...]. Otrzymałem zasiłek dla bezrobotnych a potem pomoc socjalną. Nie ma pracy... Dlatego muszę żyć z tego, co dostarcza nam bank żywności [...]. Mamy po prostu za mało pieniędzy. [Mężczyzna, lat 53]

Korzystam z opieki społecznej. Żadnych zarobków... Czasem dostaję jakieś dodatki albo zasiłek mieszkaniowy na zapłatę czynszu. [...]. Czasem nie stać mnie na coś większego i kupuję tylko to, co potrzeba. Ale wtedy mogę iść do Kościoła, do pomocy społecznej. Przykładowo, aby dostać pralkę, trzeba najpierw to zgłosić [...]. Jestem zadłużona. I nie mam żadnych, żadnych oszczędności. Nie wiem, jak oszczędzać. [Kobieta, lat 30]

Ubóstwo i wykluczenie społeczne w Holandii ma nieco inne przyczyny i nieco inną charakterystykę, która wynika z ogólnie wysokiego standardu życia w tym kraju i odmiennych warunków ekonomicznych. Problem ubóstwa łączy się tu z dość sprawnie działającym systemem pomocy, który nie ogranicza się tylko do pomocy rzeczowej, ale obejmuje także doradztwo w konkretnych problemach, z jakimi borykają się osoby objęte pomocą.

Bardzo charakterystyczną cechą polskiego ubóstwa jest konieczność nieustannego zadłużania się. Jest ono próbą radzenia sobie w trudnej sytuacji ekonomicznej gospodarstw, ale też świadczy o wspólnotcie i solidarności społeczności lokalnych, w których żyją badani. Niestety, sytuacja ta powoduje często spiralę zadłużenia, co jest wykorzystywane także przez działające w Polsce na szeroką skalę instytucje pożyczkowe, które udzielają pożyczek na bardzo wysoki procent, nie żądając jednak żadnej zdolności kredytowej. Drugą wyraźnie widoczną cechą jest trudność w zaspokojeniu potrzeb związanych z wyżywieniem, która jest potęgowana przez nie zawsze sprawnie działający system pomocy.

Sytuacja jest trudna, żeby zaspokoić bieżące potrzeby, zmuszona jestem zbierać złom, butelki po piwie i za to otrzymuję jakieś drobne pieniądze, które przeznaczam na opłaty: czynsz, prąd, gaz. Taka sytuacja jest bardzo upokarzająca [...]. Nie wszystkim odpowiada to, że

grzebię w śmietnikach w poszukiwaniu puszek, butelek i namawiają swoje dzieci, żeby mi dokuczały, jest to bardzo upokarzające. [Kobieta, lat 55]

Nie raz nie ma pieniędzy na chleb i trzeba gdzieś pożyczać, bo dziecko coś zjeść musi, a później trzeba się zastanawiać skąd oddać. Pieniądzy brakuje nagminnie, podstawowe rzeczy nie są zaspokojone, jak żywność, środki czystości [...]. Poczucia bezpieczeństwa finansowego nie posiadam, mam 7000 złotych długu [...]. Czasami trafi mi się jakaś opieka nad starszym człowiekiem: zrobić zakupy, posprzątać, zająć się nim, ale jest to sporadycznie. Za godzinę dostaję 10 złotych, dla mnie to dużo, bo już mam obiad i to nie na jeden dzień. Chętnie zaopiekowałabym się kimś na stałe, ale w ramach opieki dziennej, bo o całodobowej nie ma mowy. Kiedy się budzę o 4 rano, zastanawiam się, co to dzisiaj będzie? Co ugotować, skąd wziąć na jedzenie? Nie jest to prosta ani łatwa sytuacja. [Kobieta, lat 38]

W Rumunii badane osoby wskazywały dość często, że zła sytuacja ekonomiczna związana jest z brakiem pracy, w tym z brakiem legalnej możliwości zarobkowania. Bezrobocie, ale też i praca na czarno nie dają podstaw do prowadzenia godnego życia, tym bardziej, że nawet praca taka nie daje ani materialnego zabezpieczenia podejmującym ją osobom, ani też podstaw do korzystania z bezpłatnej opieki medycznej czy emerytalnej.

Ja też pracuję nielegalnie. Teraz próbuję wyżyć pracą na czarno, ale kiedyś mogę potrzebować opieki lekarskiej, kiedyś przejdę na emeryturę. Mam nadzieję, że przedtem będę miał legalną pracę. To właśnie obiecano mi w następnym roku [2015 – przyp. autorki]. Tak, to mi obiecali [...]. Nie pracuję, to znaczy, że nie jestem nigdzie legalnie zarejestrowany. Pracuję dziennie około 2-3 godziny za zmienną pensję [...]. Co zrobić, jak jest się bez gotówki? [Mężczyzna, lat 41]

Nie jestem zadowolona, mało zarabiam, a to nie wystarcza. Lepiej, gdyby żyli rodzice, bo dostarczaliby mi cały czas jedzenie ze wsi. Dzisiaj sama wszystko kupuję, wydając wszystkie pieniądze. [Kobieta, lat 56]

Głównym czynnikiem powodującym pojawianie się ubóstwa we Włoszech jest powszechny brak pracy lub bardzo niskie zarobki. Respondenci podkreślali, że otrzymywane zasiłki socjalne nie są wystarczające by móc zaspokoić bieżące potrzeby. Wiąże się z tym powszechne zadłużenie i konieczność redukcji potrzeb. Wielu

z respondentów korzysta z pomocy zarówno państwowych, jak i pozarządowych ośrodków pomocy.

Korzystam z pomocy socjalnej w wysokości 180 euro miesięcznie. Nie mogę znaleźć pracy. Nie mam dużych długów i redukuje swoje potrzeby. [Mężczyzna, lat 62]

Jesteśmy w otchłani. Zawsze znajdzie się ktoś, kto będzie pracował za mniejsze wynagrodzenie, które i tak jest zmniejszane. Dwie największe bariery to dla mnie to, że jestem kobietą i jestem stara [...]. [Kobieta, lat 53]

Sytuacja ekonomiczna w opinii badanych – dane z ankiet

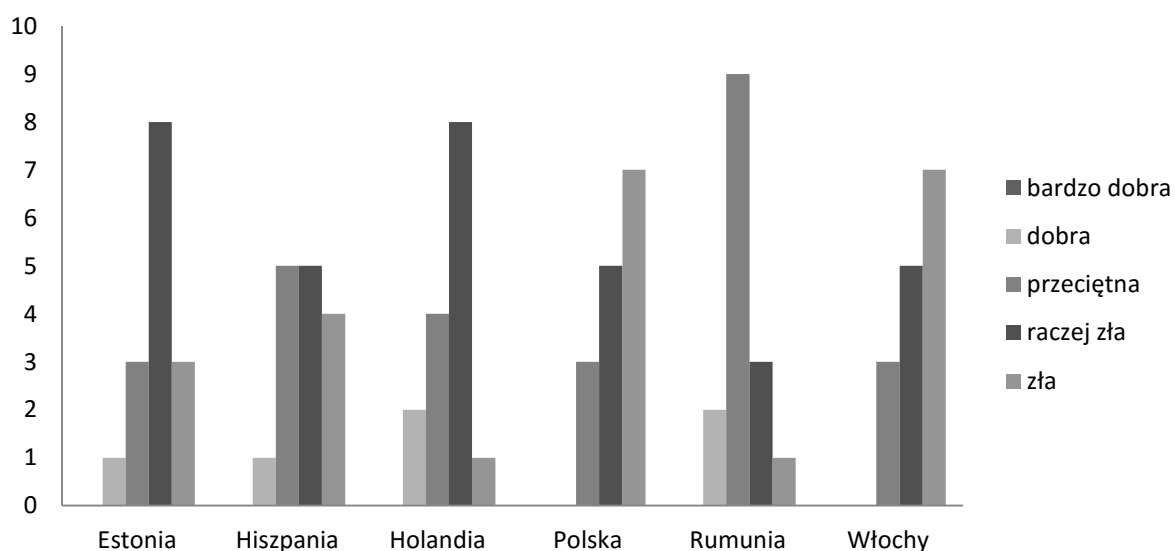
Najlichniesza grupa respondentów (44 osoby) utrzymywały się z darów, alimentów i pozostałych dochodów. W tej grupie, dla 18 osób było to główne źródło utrzymania, zaś dla 26 z nich – dodatkowe. Drugą co do liczebności grupą osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym lub dotkniętych nimi, stanowiły osoby utrzymujące się z pracy najemnej (37 osób). Niewiele mniej, bo 33 respondentów utrzymywało się z zasiłków pomocy społecznej. W tej grupie aż dla 23 osób było to główne źródło utrzymania. Respondenci w większości wskazywali, że ich obecna sytuacja dochodowa jest przeciętna, raczej zła lub zła. Aż 2/3 respondentów zadeklarowało sytuację przeciętną lub raczej złą na określenie swojej sytuacji materialnej (Tabela 4). Analizując dane w układzie poszczególnych krajów, po dwóch respondentów w Holandii i Rumunii wskazało, że ich sytuacja dochodowa jest dobra (Wykres 1). Tylko jeden respondent w Estonii i Hiszpanii wskazał taką odpowiedź, zaś żaden – w Polsce i we Włoszech. Najlichniesza grupa osób w Estonii i Holandii deklarowała sytuację raczej złą (po 8 respondentów). Bardzo ciekawym wynikiem jest dość częste wskazanie w Rumunii na sytuację przeciętną. Należy pamiętać jednak, że oceny te są subiektywne i często na ich wartość wpływa punkt odniesienia w postaci środowiska w jakim żyją oraz fakt posiadania przez respondentów pracy (np. na czarno). Dopiero zestawienie tych informacji ze wskazaniami diagnozującymi

deprywację materialną może dać odpowiedź jaki rzeczywiście jest standard życia tych respondentów.

Tabela 4. Ocena sytuacji dochodowej respondentów

Sytuacja dochodowa	Liczebność	Procent
bardzo dobra	0	0
dobra	6	6,7
przeciętna	27	30
raczej zła	34	37,8
zła	23	25,6

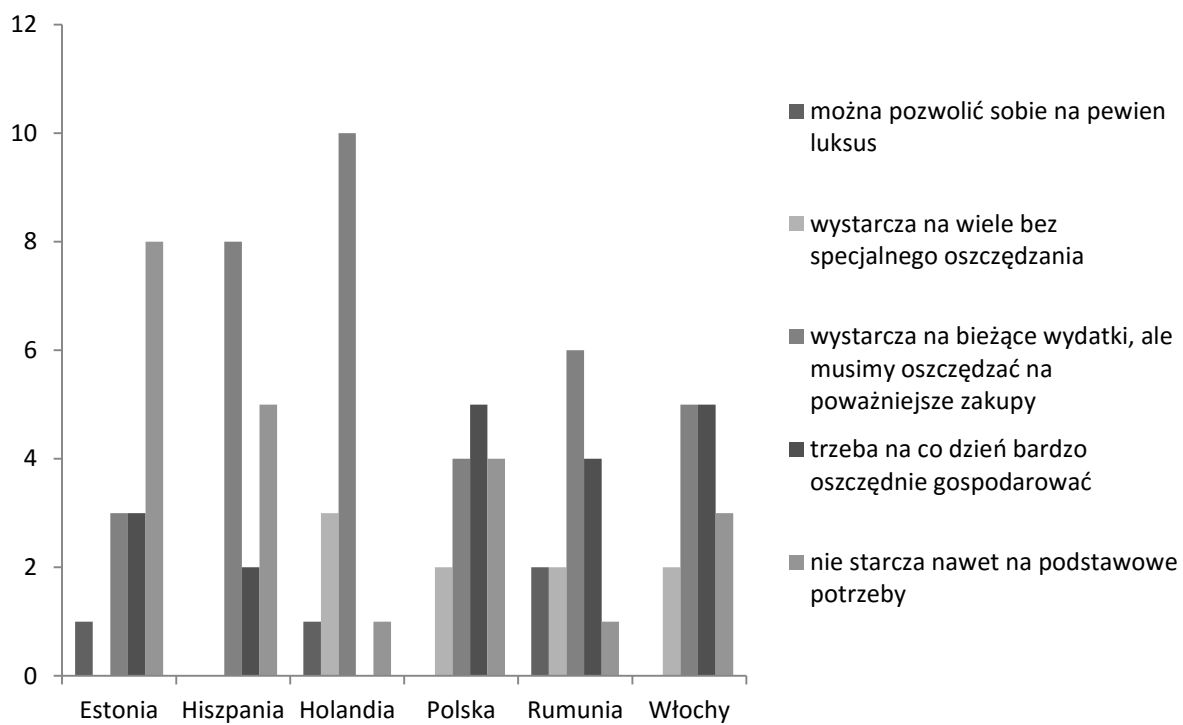
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Wykres 1. Porównanie oceny sytuacji dochodowej respondentów w badanych krajach

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

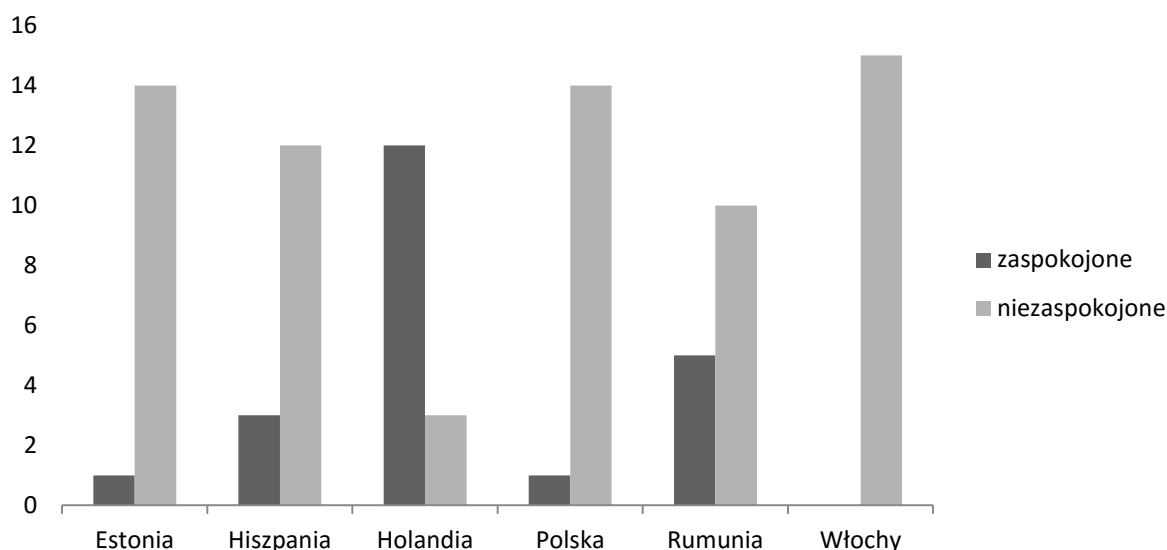
W ankiecie zawarto także pytania dotyczące charakterystyki sytuacji dochodowej gospodarstwa domowego respondentów, co pozwoliło na bardziej dokładną ocenę faktycznego stanu gospodarstw (Wykres 2).

Wykres 2. Porównanie charakterystyki sytuacji dochodowej respondentów w badanych krajach

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Większość, bo ponad $\frac{3}{4}$ respondentów wskazało, że ich potrzeby nie są zaspokojone (Wykres 3).

Wykres 1. Zaspokojenie potrzeb respondentów w badanych krajach

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Uszczegółowieniem poprzedniej kwestii jest analiza możliwości zaspokojenia konkretnych siedmiu potrzeb (Tabela 5).

Tabela 5. Niezaspokojenie potrzeb respondentów w badanych krajach (liczebność)

niezaspokojenie potrzeb	wyjazd na wypoczynek	poniesienie nieoczekiwanego wydatku	posiadanie samochodu osobowego	wizyta u lekarza specjalisty	możliwość jedzenia mięsa, drobiu, ryb	terminowe regulowanie zobowiązań finansowych	ograniczenie mieszkania stosownie do potrzeb
Estonia	14	11	13	6	8	7	2
Hiszpania	15	11	11	12	3	11	11
Holandia	9	12	13	0	1	0	0
Polska	15	14	13	13	11	13	4
Rumunia	11	12	15	6	4	4	1
Włochy	14	15	14	14	7	11	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Respondenci pytani o to, jak radzili sobie z zaistniałą sytuacją i w jaki sposób próbowali zaspakajać swoje potrzeby, w większości stwierdzili, że je ograniczali (ponad 90%

respondentów). Drugą kluczową strategią radzenia sobie było korzystanie z pomocy krewnych, znajomych i instytucji pomocowych. Ten sposób deklarowało ponad 76% badanych. Nieco mniej niż połowa respondentów zadeklarowała zadłużanie się celem zaspokojenia potrzeb. Warto zauważyć, że 90% respondentów nie sprzedawała składników majątku by móc pokryć bieżące potrzeby, ani też nie uszczupla swoich oszczędności, co w dużej mierze wynika z ich braku.

Funkcjonowanie badanych w społeczeństwie

Wykluczenie społeczne w opinii respondentów estońskich dotyka szerokiego kręgu osób. Badani opisywali swoją sytuację w kontekście wykluczenia, choć najczęściej nie mieli poczucia, że doświadczają tego stanu. Ich pozytywne samopoczucie wynikało z częstych kontaktów z innymi osobami. Obiektywna analiza sytuacji życiowej respondentów wskazała jednak, że były to w większości osoby wykluczone, nie mające często miejsca zamieszkania lub godziwych warunków mieszkaniowych.

Jestem w połowie Ukrainką i w połowie Łotyszka. Nie czuję się dyskryminowana w życiu codziennym, bo znam bardzo dobrze estoński, ale moja mama i ja straciłyśmy mieszkanie w centrum T., kiedy jej estoński mąż zmarł 3 lata temu, a jego 2 synów wyrzuciło nas, pomimo, że ojciec powiedział im, że mamy zostać. Matka żyje w swojej altance cały rok, cieszy nas, że ta zima nie była ciężka. [Kobieta, lat 26]

Czuję się dyskryminowana, bo jestem stara i jestem kobietą. Wielu pracodawców nie chciało mnie zatrudnić z tego powodu. Nawet, gdy tego zabraniają, firmy znajdują jakiś powód, by mi odmówić z powodu podeszłego wieku. Złożyłam podanie na recepcjonistkę w małym hotelu, ale szef powiedział mi, że na recepcji pracują same młode kobiety i nie będę się czuła wśród nich komfortowo. Większość firm w ogóle nie odpowiada na moje e-maile, gdy przesyłam CV. [Kobieta, lat 61]

Wykluczenie społeczne w Hiszpanii jest bardzo zróżnicowane i właśnie na tym przykładzie widać jak bardzo wieloznaczne jest to zjawisko.

Ludzie gapią się na mnie na ulicy, bo chodzę w starych ubraniach [...]. Nie stać mnie na prywatną edukację dla dzieci, a ludzie często mnie osądzają [...]. Nie mam dobrych relacji z rodziną, mogę liczyć tylko na przyjaciół. Zarejestrowałam się w grupie na Facebook'u, tam są wspaniali ludzie, w tej samej sytuacji, co ja [...]. Z pesetami było lepiej. [Kobieta, lat 41]

Jak nie masz pieniędzy, to zwykle nie masz przyjaciół... Każdy ma swoje problemy. Każdy jest w takiej samej sytuacji, więc nie proszę o pomoc [...]. Nie jestem zadowolony z mojego obecnego życia i sytuacji w domu, bo nie mogę zapewnić mojej córce wszystkiego, czego potrzebuje. Nadchodzi lato, a my nie możemy nigdzie wyjechać. [Mężczyzna, lat 35]

Badani w Holandii w większości wskazywali, że starają się normalnie żyć i nie mają poczucia bycia wykluczonymi czy dyskryminowanymi. W opinii większości z nich, pomimo gorszych warunków materialnych, można normalnie funkcjonować. Osoby te przejawiały dużo chęci by dobrze wyglądać i nie dawać po sobie poznać, że borykają się z problemami finansowymi.

Ludzie nie oceniają mnie tymi kategoriami, co mam i co robię. To dobrze. I staram się w dodatku robić wrażenie dobrze wyglądającej. [Kobieta, lat 43]

Żyję w pewnym sensie w izolacji [...]. Płacę niski czynsz, a to oznacza niemożliwość przeniesienia się gdzie indziej. Nie mogę stąd uciec [...]. Czuję się dyskryminowany, bo jestem w WAO (zasilek dla niepełnosprawnych). Prawdziwi przyjaciele mieszkają bardzo daleko. Mam mało kontaktów, ale są one dobre. [Mężczyzna, lat 46]

W naszym sąsiedztwie jest lokalny klub. Możemy poprosić ich o pomoc [...]. [Na pytanie czy doświadczył dyskryminacji – przyp. autorki] Nie, to nie tak. Nie z powodu naszej sytuacji. Ale według mnie, zdarza się, że biedni ludzie nie są mile widziani w swoich stronach. Na ogół, nie czuję, by mi wytykano, kim jestem i co robię. [Mężczyzna, lat 37]

Funkcjonowanie badanych w społeczeństwie polskim było w dużej mierze uzależnione od sytuacji materialnej. Większość respondentów miała poczucie wyobcowania i gorszej

pozycji w stosunku do innych. Trudności w zaspokojeniu potrzeb materialnych sprzyjały izolacji społecznej, ale też i bierności, szczególnie w sytuacji kiedy najbliższe otoczenie też borykało się z podobnymi problemami.

Czuję się samotna i wyobcowana. Cały czas siedzę w domu sama z K., jak reszta dzieci jest w szkole. Nie mam przyjaciół, ani znajomych, chciałabym mieć taką przyjaciółkę, z którą mogłabym o wszystkim porozmawiać, ale nie mam. Moje jedyne kontakty to pani z ośrodka pomocy społecznej, pani terapeutka z S., którym mogę się wygadać. [Kobieta, lat 35]

Jeśli się jest na dnie, a ja tak mogę powiedzieć o sobie to bardzo ciężko jest wybić się bez pomocy osób trzecich, a ja takich nie mam. W mojej społeczności wszyscy są na podobnym poziomie, to jest normalne, ale poza tą społecznością jesteśmy jak z innego świata [...]. Mam poczucie, że żyję w niekorzystnym środowisku, mam też nadzieję, że uda mi się z niego wyrwać, chociaż nie ma na to perspektyw, ale może uda się przynajmniej moim dzieciom. Chciałabym, żeby im się udało, ale to też będzie ciężkie, bo jeśli ja im nie pomogę, żeby zdobyły wykształcenie to ciężko będzie, żeby im się wiodło lepiej w przyszłości. [Mężczyzna, lat 39]

Respondenci rumuńscy podejmowali w wypowiedziach temat ich funkcjonowania w społeczeństwie z punktu widzenia miejsca pracy oraz kontaktów z urzędnikami. Było to spowodowane tym, że większość z nich posiadała zatrudnienie (najczęściej nielegalne). Miejsce pracy, stosunki ze współpracownikami oraz kontakty z instytucjami zajmowały dużo miejsca w analizie sytuacji społecznej badanych.

Poszłam do ratusza. Czekałam w kolejce, wiele osób zostało wezwanych, ale nie było nikogo, więc podeszłam do biurka. Jedna kobieta krzyknęła na mnie, gdy ktoś, którego numer odczytano, niespodziewanie się pojawił. Czułam się okropnie. W innym przypadku nie odczułabym tego. [Kobieta, 49 lat]

Nie jestem zadowolony z mojego obecnego życia. Moje gospodarstwo domowe jest w B., w C. Widzi pani, co to znaczy być wyalienowanym; być zmuszonym do życia, zapuścić gdzieś korzenie i wylądować w miejscu, o którym nawet ci się nie śniło przy twoim fachu. [Mężczyzna, 41 lat]

Podczas badania, respondenci włoscy wskazywali często na różne przejawy dyskryminacji. Były one albo doświadczane wprost, albo pośrednio. Badani byli w stanie wskazać różne czynniki mogące dyskryminować, także te które nie dotyczyły ich bezpośrednio. Najczęściej były to bieda, niepełnosprawność, płeć, sytuacja rodzinna czy kraj pochodzenia. W tym ostatnim przypadku doświadczenia były skrajnie różne. Imigranci czuli się dyskryminowani ze względu na to, że nie są Włochami, zaś Włosi mieli poczucie, że otrzymują mniej pomocy w porównaniu do obywateli innych państw.

Czuje się dyskryminowana jako młoda samotna matka. [Kobieta, lat 32]

W kraju jest mnóstwo przypadków dyskryminacji biednych i niepełnosprawnych. Dla cudzoziemców mają wsparcie, ale dla Włochów nie ma nic. [Mężczyzna, lat 61]

[Na pytanie czy czuje się dyskryminowana – przyp. autorki] Tak, bo jestem Włoszką. [Kobieta, lat 53]

Tak, jest dużo przypadków dyskryminacji. Miejsce zamieszkania wpływa na to, jak cię potraktują. Ale to mnie nie dotyczy. Nas dyskryminowano, bo byłyśmy kobietami i Romkami. [Kobieta, lat 30]

Moje życie jest smutne. W przeszłości było lepiej. Nie robię nic, po prostu czekam [...]. Jestem samotna i odczuwam samotność [...]. Czuję się dyskryminowana jako Włoszka, bo imigranci dostają mnóstwo zasiłków od państwa. [Kobieta, lat 79]

Podsumowanie

Osiąganie dochodu niższego niż średni poziom dochodów w danym kraju sprzyjało ubóstwu i wykluczeniu społecznemu. Brak możliwości zarobkowania, był wskazywany jako czynnik bezpośredni, choć wymieniany w towarzystwie innych przyczyn warunkujących ubóstwo. Badani wskazywali, że utrata pracy znacznie wpłynęła na zasobność gospodarstwa, a utrzymujący się stan braku zatrudnienia powodował obniżenie nadziei na poprawę sytuacji materialnej w najbliższym czasie. Konieczność dokonywania podziału dochodu na większą liczbę członków gospodarstwa domowego również sprzyjała pojawieniu się ubóstwa, szczególnie w sytuacji kiedy członkami były osoby nieletnie i niezarobkujące. Posiadanie pracy tylko przez jedną osobę w gospodarstwie domowym skutkowało pogorszeniem jego sytuacji nawet w przypadku prowadzenia działalności gospodarczej przez tę osobę. Posiadanie wykształcenia na poziomie niższym średnim było skorelowane z brakiem zatrudnienia. W opinii samych respondentów, brak kwalifikacji a także ich formalnego potwierdzenia oraz brak wykształcenia legitymującego posiadany zasób wiedzy był czynnikiem ograniczającym w dostępie do pracy. Niepełnosprawności, jako jedna z przyczyn społecznych zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym, w opinii badanych tylko w niektórych przypadkach miała wpływ na ich obecną sytuację materialną. Brak umiejętności zaradzania sytuacjom zagrożenia, w tym przede wszystkim braku umiejętności przedsiębiorczych, okazał się kluczowym czynnikiem społecznym warunkującym ubóstwo. Potwierdziły to zarówno wyniki wywiadów, jak też informacje zawarte w ankiecie.